

Hudební občasník plzeňské diecéze

Revitalizace katedrálních varhan

Katedrála by měla být – nejen pokud se týká liturgie – příkladem pro celou diecézi. Následující stať bude v tomto kontextu pojednávat o stavu věcí v otázce varhan plzeňské katedrály.

GENERÁLNÍ OPRAVA? BUĎME SKROMNĚJŠÍ...

V souvislosti s mým nedávným varhanním koncertem v kostele sv. Petra a Pavla v Liticích u Plzně jsem si opět uvědomil, jak velmi je třeba vážit slov při označování projektů souvisejících s opravami našich varhan. Zdejší nástroj totiž, pocházející z dílny chebských bratří Mullerů a restaurovaný italskou firmou Pradella, vykazuje všechny známky kvalitní a zdárně dokončené generální opravy, restaurování. A protože v průběhu své varhanické praxe i krátkého působení v pozici organologa Litoměřické diecéze jsem shledal, že mnozí (nejen) čeští varhanáři i jejich objednatelé rádi nazývají méně jak s poloviční píli provedené i s pochybným výsledkem uzavřené opravné práce na varhanách „generální opravou“, zvolil jsem pro projekt, o němž bych rád napsal pár řádek, podle mne příleha-
vější heslo „revitalizace“. Jedná se totiž v pravém slova smyslu o oživení nástroje, který je sice v provozu, ale varhaník na něm hrající je postaven před nelehký úkol skrýt jeho vady před posluchačovým sluchem. To je v případě doprovodu liturgie náročné, ale možné. Nic se

Úvod do Občasníku

Jistě je možné říci, že v duchovní a liturgické hudbě dochází hudba svého nejvyššího naplnění. Neboť dary, které lidé od Boha dostali, jsou užity k jeho oslavě a k povznesení posluchačů vzhůru, k Bohu. Proto si tato hudba zaslouží mimořádnou pozornost a péči, aby byla co nejlepší, jak při jejím vytváření, tak při jejím předvádění.

Jsem velice rád, že v naší diecézi se přímo interpretů, to znamená především varhaníků, dirigentů chrámových sborů a ředitelů kůru, věnuje velká pozornost prostřednictvím jejich vzdělávání, teoretického i praktického. Upřímně a s radostí musím doznat, že plody jsou patrné a já sám je nejlíp mohu posoudit, když navštěvuji jednotlivé farnosti diecéze a jejich bohoslužby. Za poslední léta se varhanní hra a doprovázení zpěvu na mnoha místech velice zlepšilo. A také kvalita mnohých sborů se zvedla.

Chci proto všem poděkovat. Především varhaníkům, kteří mají zájem o zkvalitnění své hry a věnují tomu mnoho volného času, ještě navíc nad ten, který už věnují samotné hře při bohoslužbách. Sborům a jejich dirigentům, kteří s nimi trpělivě nacvičují skladby pro boho-

služby. Kolik je to večerů! Ale plody se dostávají v podobě dobře zazpívaných skladeb. A v neposlední řadě našim odborníkům, kteří se věnují výchově varhaníků a sbormistrů, kteří vzdělávají ředitele kůru a vedou je k správnému výběru repertoáru, dobře odpovídajícímu liturgické době i typu bohoslužeb. Ať Vám všem ten, který vidí do Vašich životů, starostí i námah, bohatě odmění vše, co pro Jeho oslavu a pro duchovní povznesení posluchačů děláte!

A mohu-li, pak jeden návrh. Milí varhaníci a ředitelé kůru, v posledních letech se nám v Kancionálu objevily mnohé nové, zpěvné a kvalitní písně. Ke mším i jiným příležitostem. Bohužel, zatím se u nás moc nezpívají, a to je škoda. Samozřejmě, že to musí chtít anebo s tím aspoň souhlasit Váš pan farář. Ale on si možná na nácvik netroufá, takže je to na Vás a Vašich sborech, abyste ty písně nejprve sami nacvičili a pak je naučili i ostatní věřící v kostele. Zpěváci sborů je přitom mohou podržet, takže to půjde snadněji. Těším se, že brzy po diecézi uslyším nové písně, i díky Vám.

Váš biskup ✠ František.

nedokáže situaci tak dobře přizpůsobit jako varhanní improvizace. Ale v případě nutnosti interpretovat na takovýto nástroj varhanní literaturu – a to je nezanedbatelná funkce varhan, a to zejména při liturgii již není možné vyjít pochroumaným varhanám vstříc a jejich nedostatky se objevují v plném světle – vzpomínám například na urputné problémy při nedávném zářijovém prove-

dení Ebenovy Missy cum Populo, při níž jsme s pražským dómským varhaníkem Josefem Kšicou namísto hluboce mystických otázek řešili zapadávající klávesy prvního manuálu nebo na provedení Zechnerovy mše, kde je sólový part varhan opravdovou lahůdkou, nikoli však pro Jitku Chaloupkovou na plzeňské katedrální varhany...

Z těchto důvodů jsem, po konzultaci

s organology diecéze a představiteli farnosti a vedení diecéze, přistoupil k plánování oprav katedrálních varhan, které by měly vest ke znovuoživení nástroje pro následující desetiletí.

SITUACE

Plzeňská katedrála disponuje na západním kůru zchátralým nástrojem nevyhovující umělecké kvality v nepříliš dobrém technickém stavu. Katedrála však a její hudebně-liturgický provoz vyžaduje přítomnost velkých varhan na západním kůru v požadované umělecké kvalitě a technické kondici pro potřeby pontifikální liturgie, velkých svátků, doprovodu figurální hudby, varhanních koncertů a kombinovaných hudebně-liturgických akcí a alespoň malý chórový nástroj pro potřeby vedení liturgie o všedních dnech, doprovodu liturgie hodin a koncertní provedení.

Varhany v tehdy ještě děkanském kostele sv. Bartoloměje v Plzni byly postaveny roku 1894 kvalitní českou firmou Em š. Petr. Jednalo se o nástroj v jedné kompaktní skříní, umístěný vprostřed kůru. Protože nástroj zakrýval západní rosetové okno, byl jeho stavitel požádán, aby nástroj upravil. Odmítl, a proto byla oslovena firma Tuček, která nástroj přestavila na dvě samostatné skříně tak, aby byl uvolněn střed kůru. Technicky dosluhující nástroj, zvukově však nesporně kvalitní, byl v šedesátých letech neodborně opraven firmou Organa z Kutné Hory. Došlo nejen k znovuzprovoznění nástroje, ale bohužel též k jeho zvukové devastaci. Po vzoru tehdejšího krátkodobého vkusu byly poničeny píšťalové řady (až 1/2 nástroje) uřezáním píšťal přesazováním píšťal při ladění a dalšími nepříliš vhodnými zásahy. Při rekonstrukci navíc byly použity nekvalitní materiály (např. králíčí kůže, viz níže), a to v důsledku nedostatku a nedostupnosti jiných. Po několika desetiletích byl výsledkem zvukově nekompaktní nástroj v necitlivě přestavěné varhanní skříní technicky na pokraji kolapsu (devadesátá léta).

Varhany v posledních padesáti letech navíc neprošly generální opravou. To, co za generální rekonstrukci bývá mylně považováno, bylo ve skutečnosti jen prvním stupněm k znovuzprovoznění v devadesátých letech již absolutně nepoužitelného a téměř nehrajícího nástroje – jednalo se ale pouze o rekonstrukci a přestavbu hračícího stolu (zde jsou umístěny klaviatury) na elektrický a celé traktury na elektropneumatickou. To znamená, že vedení od kláves k ventilům u píšťal, které spínají tóny a píšťalové řady, bylo rekonstruováno. Namísto pracovního vzduchu však bylo použito slaboproudé elektřiny. Dále byly vyčištěny (nikoli opraveny) píšťaly a naladěny, pokud to

bylo možné. Při rekonstrukci traktury však již nebyla opravována její poslední pneumatická fáze: impuls hráče od klávesy pod ventil u píšťal je sice již realizován elektricky a je v zásadě bezchybný, avšak samotný zdvih ventilů je stále negativně ovlivněn míšky

(2015-2018), během nichž by mělo dojít ke zlepšení stavu nástroje do té míry, aby mohl sloužit dalších několik desetiletí, s rozpočtem více než 800 tis. Kč, v jehož rámci by snad mělo být možné realizovat všechny nejnnutnější zásahy do nástroje. V současnosti již byl realizován

z králíčí (příliš tuhé) kůže, pocházející z doby poslední přestavby nástroje v šedesátých letech 20. stol. Vlivem toho v suchých nebo naopak vlhkých obdobích roku některé tóny vůbec nehrají nebo hrají při rychlém tempu rytmicky velmi nevyrovnaně („kulhají“). Současně mají tyto míšky a jejich značně proměnná tuhost negativní vliv na ladění píšťal, jejichž ventily někdy ne zcela otevírají. Vlivem jejich nedokonalé činnosti jsou pak varhany vlastně nenaladitelné. Jejich výměna v celém nástroji je tedy zcela nezbytná.

Kromě technického stavu této části traktury je ve velmi špatném stavu i píšťalový fond nástroje. Cca tři tisíce píšťal potřebují údržbové práce, některé z nich výměnu, je třeba jistě zvukové doplnění nástroje o několik hlasů. Jako příklad údržby píšťal je možné uvést příklad rejstříku Oktávbas v pedálu, který tvoří 32 píšťal, jež není možné naladit proto, že jejich plechové ladící ploténky jsou již změkklé a nedrží tvar. Tento na první pohled banální problém, řešitelný opravou v řádu stokorun, se však v celém nástroji v různých odlescích násobí.

Nyní je tedy třeba pokračovat v návaznosti na započatou opravu traktury. V níže uvedené tabulce je naznačen postup prací a jejich finanční náročnost. Práce jsou naplánovány na čtyři roky

nákup nových ventilátorů.

Jelikož se jedná o varhany katedrální, tedy nástroj v jaksi důležitém místě diecéze, obracím se s prosbou i na Vás milí čtenáři a přátelé varhanní hudby. Žádáme vás nejen o případnou finanční pomoc, ale též o rozšíření povědomí o plánu revitalizace katedrálních varhan. Jako hlavní formu financování této opravy jsme zvolili (kromě přislíbených blokových příspěvků farnosti, biskupství a dalších donátorů) plán pravidelných příspěvků ve výši 200 Kč měsíčně po celou dobu probíhající revitalizace (4 roky). Zvolíte-li formu pravidelného příspěvku, stanete se tak „patronem“ katedrálních varhan. Budou pro vás připraveny speciální akce jako setkání s varhanářem, který bude nástroj opravovat, prohlídka vnitřních částí varhan s výkladem, speciální varhanní koncert či další setkání. Pro patrony katedrálních varhan bude vstup na varhanní koncerty, pořádané farností a společností Ars Christiana, po následující čtyři roky zdarma. Více informací na protější straně. Dále samozřejmě můžete poukázat jednotlivý dar převodem přímo na níže uvedený účet s uvedením variabilního symbolu.

Za vaši pomoc předem děkujeme.

Pavel Šmolík

Organologické aktuality z Plzeňské diecéze

V poslední době se v Plzeňské diecézi podařilo úspěšně opravit několik menších, historicky cenných varhan a positivů. Zde uvádím některé z nich.

Při poutní mši svaté dne 21. září 2014 byly slavnostně požehnány nově zrestaurované varhany farního kostela P. Marie Sedmibolestné v Bělé nad Radbuzou. Ty postavil v r. 1841 (některé prameny uvádí r. 1842) varhanář Ferdinand Guth senior, člen varhanářského rodu Guthů z Čisté u Rakovníka, jak svědčí i dochovaná smlouva z 27. 7. 1840, nalezená nedávno v OA Nepomuk. Ve Smlouvě je uvedena i původní dispozice nástroje:

Manual: Prinzipal 4'
Octav 2'
Quint 1 ½'
Mixtur 3 fach
Flauten 4'
Copl Major 8'
Fugara 4'
Pedal: Sub Bass 16'
Violon Bass 8'

Jednota výtvarné a zvukové stránky varhan byla u tohoto nástroje silně narušena přestavbami a romantizací zvukového obrazu varhan počátkem 20. století, kdy byly odstraněny rejstříky Mixtura a Flauta a místo nich zasazeny Principal 8' a Salicional 8'. Na devastaci nástroje se také ve značné míře podepsalo zhoubné působení dřevokazného hmyzu a absence údržby po 2. světové válce. Jeho dny se zdály být sečteny.

Díky aktivitě bělského starosty a MAS Český les se podařilo zajistit dostatek financí nejen na záchranu nástroje, ale i na restaurování do původní podoby včetně dispozice a výroby kopie původního měchu. Restaurování varhan realizovala varhanářská firma MgA. Marka Vorlíčka z Domažlic. Kolaudace restaurovaných varhan proběhla v srpnu 2014. Přítomná komise konstatovala bezvadnou kvalitu díla.

Guthové stavěli varhany více než 150 let a mnoho jejich krásných, většinou menších nástrojů, nalezneme na českých kůrech ještě dnes, většinou ovšem ve špatném stavu. Jejich varhany se vyznačují stylovou čistotou, promyšlenou konstrukcí, kvalitou řemesla a zachováním rodových zvyklostí a postupů. Vychází po zvukové i výtvarné stránce z principů barokního varhanářství. Je proto potěšitelné, že nyní můžeme obdivovat další krásný nástroj rodiny Guthů v jejich původní zvukové podobě.

Další varhany, u kterých se podařilo

Staňte se patronem

a podpořte
jejich revitalizaci
stálým darem 200 Kč měsíčně

Harmonogram

1. etapa - 2015

- Dokončení opravy traktury – výměna komponent, které nebyly součástí předchozí rekonstrukce
- Výměna míšků 2. manuál a pedál
- Výměna ventilátorů
- Doplnění zničené (vypadlé) píšťaly v čelní stravě nástroje, zajištění ostatních v této části pohledové strany proti zborcení, pádu na kůr a deformacím
- Nezbytné další drobné opravy píšťal
- Doplnění chybějících píšťal jazykových hlasů
- Zaizolování stěn a stropu schodiště pod varhanní skříň
- Odstraní problémy s laděním profukováním vzduchu ze schodiště věže do nástroje, eliminuje rušení hlukem návštěvníků věže

255 000 Kč

2. etapa - 2016

- Výměna klaviatur hracího stolu
 - Přesun hracího stolu doprostřed kůru
 - Osvětlení píšťaliště
 - Utěsnění vzduchodů
- 195 000 Kč

3. etapa - 2017

- Výměna míšků 1. a 3. manuál
 - Rekonstrukce pedálové klaviatury
- 165 000 Kč

4. etapa - 2018

- Čištění píšťal a píšťaliště
 - Ladění a intonace celého nástroje
 - Doplnění píšťalového fondu
 - Repase hlasů, doplnění hlasů do 2. a 3. manuálu
- 195 000 Kč

CELKOVÉ NÁKLADY min. 810 000 Kč

Kontakty

ŘKF Plzeň u katedrály sv. Bartoloměje
trvalý příkaz na účet farnosti 188038456/0300
var. symbol 123, do zprávy pro příjemce uvést: varhany
Dotazy: pavelmolik@seznam.cz • 777 127 245

zdárně dokončit tentokrát restaurování varhanního stroje i varhanní skříň, jsou umístěny na kůru farního kostela sv. Petra a Pavla v Liticích u Plzně. Varhany mají pouze 6 rejstříků v manuálu a 2 v pedálu, postavili je v r. 1833 bratři Josef a Ignác Müllerové z Chebu. Bližší popis nástroje a informace o jeho restaurování jsou obsaženy v Hudebním občasníku Plzeňské diecéze, příloze Psalteria r. 2013.

Zdejší Ř. k. farnost je ve správě společenství Koinonia Jan Křtitel. Významný italský varhanář a restaurátor varhan, člen společenství Koinonia Giovanni Pradella, se rozhodl opravit litické varhany na vlastní náklady. Varhanní stroje odvezl do své varhanářské dílny v severní Itálii, kde je pečlivě zrestauroval. Varhany byly rekonstruovány do původní podoby nejen po stránce konstrukční, ale hlavně po stránce zvukové. Veškeré pozdější úpravy v konstrukci strojů a hracího stolu byly odstraněny, takže současný stav odpovídá původnímu pro-

vedení. Nepůvodní rejstříky, které koncem 19. století podstatně změnil zvuk varhan, byly odstraněny a nahrazeny původními, rekonstruovanými podle vzorů píšťal dochovaných v podobných nástrojích stavitelů litických varhan bratří Müllerů. Nezapomnělo se ani na druh ladění. V současné době používaná rovnoměrná teplota ladění byla nahrazena vhodnou nerovnoměrnou teplotou používanou v době vzniku nástroje.

Nový elektrický ventilátor, který napájí nově zrekonstruovaný klínový zásobníkový měch stlačeným vzduchem, je vybaven unikátním regulátorem vzduchu. Je napájen ze sítě přes střídač s frekvenčním měničem, řízeným potenciometrickým snímačem polohy horní desky měchu. Otáčky elektromotoru se tedy snižují se stupněm naplnění měchu. Při prázdném měchu se ventilátor roztočí naplno, postupně se otáčky a tím i hluk ventilátoru snižují. Při plném měchu není ventilátor slyšet vůbec.

Nástroj je zabudován do jednoduché, pozdně barokní skříňové postavené uprostřed kůru, kterou včetně řezeb a soch zrestaurovali čeští restaurátoři MgA. Jindřich Šlechta a Ing. Jiří Stýblo. Varhanní skříň byla zrestaurována díky finančnímu příspěvku z Programu restaurování movitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR v roce 2012.

Dne 29. 6. letošního roku požel nal biskup Plzeňské diecéze Mons. František Radkovský restaurované varhany. Žehnání bylo spojeno s varhanním koncertem bratří Pšeničků, kteří hráli některé skladby a improvizace nejen na zrestaurované varhany, ale i na truhlový pozitiv vyrobený v dílně G. Pradelly a laskavě zapůjčený litické farnosti po dobu restaurátorských prací, kdy byl litický kostel bez varhan. Pro zajímavost uvádím dispozici a technická data tohoto positivu:

Gedackt 8'
Gedackt 4'
Principal 8' (soprán)
Principal 2'
Rankett 8'

Tónový rozsah klaviatury: C-d3
Transpozice 415 – 440 – 466 Hz
Rozdělení klaviatury na bas/soprán pro všechny rejstříky.

Slavnosti se mezi dalšími významnými hosty zúčastnila i rodina varhanáře G. Pradelly a ministr vnitra České republiky Milan Chovanec. Účinkující a varhanář G. Pradella byli po zásluze odměněni vřelým potleskem.

Dne 30. 11. t. r. proběhlo komisionální přejímací řízení restaurovaných varhan. Komise vyjádřila velké poděkování Koinonii a zhotoviteli restaurátorského díla za zdárně odvedenou práci.

Třetí varhany, které bych chtěl na stránkách Občasníku představit, stojí na kůru kostela Neposkvrněného Početí P. Marie v Hojsově Stráži na Klatovsku.

Jednomanuálové varhany s pedálem dostavěl v dubnu r. 1834 proslulý pražský varhanář Josef Gartner, poslední představitel významné varhanářské rodiny Gartnerů z Tachova. Po krušných počátcích své samostatné činnosti v Praze se prosadil a zakázky se mu jen hrnuly. Ve svých 29 letech mu byl propůjčen titul „K. und K. dvorní varhanář a stavitel klavírů“. Ve stavbě varhan byl velmi konzervativní, ale i drahý.

Původní dispozice jeho varhan v Hojsově Stráži:

Manuál: Fleta 8'
Copula 8'
Principal 4'
Copula 4'
Kvinta 3'
Oktava 2'
Mixtura
Pedál: Subbas 16'
Oktavas 8'
Oktava 4'

KATEDRÁLA SV. BARTOLOMĚJE

ADVENTNÍ PŮLHODINKY

varhanní improvizace 13. ročník

neděle ve 14.30 hodin

30. 11. – Pavel Šmolík
– duch. slovo biskup František Radkovský

7. 12. – Radek Rejšek

14. 12. – Jaroslav Tůma

21. 12. – Miroslav Pšenička

Roráty při liturgii

30. 11. / 7. 12. / 14. 12. / 21. 12. v 6.45 hodin

Zpívá Chorální schola plzeňské katedrály a Literátské bratrstvo

pondělí 1. 12. v 19 hodin

Roráty aneb radostné zpěvy adventní soubor RITORNELLO

čtvrtek 25. 12. v 16 hodin

SLAVNOSTNÍ HUDEBNÍ NEŠPORY

předsedá biskup Mons. František Radkovský

pátek 26. 12. v 16 hodin

SLAVNOSTNÍ VÁNOČNÍ KONCERT

DA PACEM DOMINE

hudba v předbělohorských Čechách napříč konfesemi

účinkuje: **Capella Ornamentata** (um. vedoucí Richard Šeda)

vstupné dobrovolné

Pořádá Ars Christiana o. p. s. a Biskupství plzeňské za podpory nadace Život umělce a města Plzně.

2013 Plzeň
Evropské hlavní město kultury

Varhany se do dneška nedochovaly v nezměněné podobě, sušický varhanář Matěj Wunš odstranil v r. 1902 Mixturu a nahradil ji Houslovkou 8', vyrobil nový plovákový měch, novou manuálovou klaviaturu a provedl další opravy. Za I. sv. války byly rekvírovány cínové prospektové píšťaly, které varhanář M. Wunš v r. 1924 nahradil zinkovými.

V r. 2003 bylo v Hojsově Stráži založeno občanské sdružení „Společnost Hojsova Stráž“, které si jako jeden z bodů své činnosti předsevzalo opravu nehrajících varhan v místním kostele. Varhany vypadaly na pohled slušně, byly nově natřeny barvou, ale jejich stav byl neutěšený. Léta do nich zátékala voda z poškozené střechy, vzduchový systém netěsný, dřevěné píšťaly rozlepené, stlučené hřeby, o vzdušnicích někteří varhanáři prohlašovali, že jsou neopravitelné. Neuvěřitelnou houževnatostí několika členů občanského sdružení se přes něko-

likaleté potíže a nezdarů podařilo počátkem roku 2011 připravit opravu, získat dostatek finančních prostředků a začít s náročnou opravou varhan. Nelehká a nevděčná oprava byla nakonec svěřena varhanářské dílně Petra Dlabala a Borise Mettlera. Jedinou výhodou neutěšeného stavu varhan byla naprostá absence dřevokazného hmyzu, který si v dané nadmořské výšce 890 m. n. m. a v těžkých klimatických podmínkách nelibuje.

Oprava byla dokončena na jaře roku 2012, kolaudace proběhla v dubnu 2012. Od té doby varhany slouží k všeobecné spokojenosti při bohoslužbách, ale i při pravidelných letních koncertech vážné hudby.

Dalo by se ještě mnohé říci o dalších varhanách, které se v Plzeňské diecézi podařilo opravit, ale o tom snad někdy příště.

Jiří Reindl